

ROBERT O. PAXTON

VICHY FRANCE: OLD GUARD AND NEW ORDER 1940–1944

(Vichyi Franciaország: A régi gárda és az új rendszer 1940–1944)

New York, Columbia University Press, 2001. 416 p.

A modern kori francia történelem iránt érdeklődő olvasó számára nem ismeretlen Robert O. Paxton neve. A Harvard Egyetemen szerzett PhD-fokozat után több amerikai egyetemen (Berkeley, State University of New York) oktató neves amerikai szaktörténész munkássága elsősorban a két világháború közti időszakot, illetve a második világháborút – ezen belül is elsősorban Franciaország 20. századi történelmét – öleli fel. Önállóan írt munkái közül kiemelkednek az Európa múlt századi történelméről (*Europe in the 20th Century*, Thomson Learning, 2001), a De Gaulle-ról (*De Gaulle and United States 1930–1970*, Berg

Publishers, 1994), valamint a fasizmusról (*The Anatomy of Fascism*, Allen Lane, 2004.) írott munkái. A Michael R. Marrusszal közösen írt *Vichy France and the Jews* (Stanford University Press, 1995) című mű pedig a mai napig az egyik legtárgyilagosabb és legszínvonalasabb összefoglaló Pétain marsall rendszerének ellentmondásos zsidópolitikájáról.

A szerző tárgyalandó műve az ún. vichyi Franciaország történetére koncentrálnál, a megszállt területek történetéről nem, a világháború eseményeiről pedig csak utalásszinten olvashatunk benne. Ennek ellenére a szerző figyelmet fordít arra, hogy vizsgálata tárgyát – a különböző elemzéseket jó érzékkel kontextualizálva – behelyezze a francia és az európai történelem fősodrába. A könyvben találunk mind kronologikus leíró, mind pedig elemző fejezeteket. Eképp az eseménytörténet ismeretének fényében olvashatunk a vichyi Franciaország gazdaság- és társadalomtörténetéről, valamint katonapolitikájáról. Paxton két kérdést jár körül ebben a könyvben. Az egyik a németekhez fűződő viszony, vagyis a kollaboráció problematikája. Szabad volt-e, elkerülhetetlen volt-e együttműködni a németekkel a francia vezetésnek? Hol a határ az el nem kerülhető együttműködés és a kollaboráció között? A szerző által vizsgált másik kérdés a francia társadalom viszonya Pétain új, konzervatív társadalompolitikájához.

A könyv vitathatatlan érvényei közé tartozik, hogy lerombolja azt a mítoszt, miszerint volt ugyan pár francia kollaboráns, de a franciák többsége ellenálló volt. Egyértelműen kiderül, hogy a vichyi Franciaország területén élő francia társadalom többsége 1943 derekáig közömbös volt a német hódító politikával szemben. A mindennapok szintjéről nézve sokan élete semmit sem változott, csupán több lett az igazoltatás. A mű bevezetőjéből alaposan megismerhetjük az összeomlás történetét, az utána kialakult kaotikus politikai helyzetet, valamint annak megoldási lehetőségeit. Reális képet kapunk a végső francia döntés – vagyis a fegyverszünet – hátteréről, valamint arról, hogy a harc folytatása abban a helyzetben gyakorlatilag kilátástalan lett volna.

A könyv teljes megértéséhez nem elégséges a második világháború történetének ismerete, elengedhetetlen a Franciaország két világháború közötti belpolitikájában való jártasság is. Az olvasó gyakran találkozik az elemző részekben visszautalásokkal, sőt a III. fejezetben (*The Collaborators*) egy egész alfejezet szól az 1934 és 1937 közötti francia belpolitikai életről (*The French Civil War 1934–1937*). A részletes belpolitikai helyzetelemzés ráirányítja a figyelmet arra a – laikus körben talán kevéssé közismert – tényre, hogy a francia politikai elit nemcsak elfogadta az új helyzetet, vagyis azt, hogy a németek elfoglalják Európa nagy részét, hanem rövid időn belül hozzá is látott ahhoz, hogy felépítse saját karrierjét az „új rendben”. Figyelemre méltó, hogy a kialakuló új Franciaország vezetésében is sok hivatásos katonát találunk. 1940 nyarán, az első Pétain-kormányban az idős marsallon kívül ott találjuk még François Darlan tengernagyot, Maxime Weygand és Charles Huntziger tábornokokat is. Darlan egészen 1942 tavaszáig meghatározó szerepet játszott a francia politikai életben: többször is ő tárgyalta a németekkel a francia hadifoglyok elengedése ügyében. Pierre Laval, aki szintén csak folytatta politikai karrierjét Pétain marsall regnálása alatt, csupán 1942 tavaszától, Darlan bukása után vált első számú vezetővé.

A mű jól érzékelteti azt az 1940 után is markánsan tovább élő francia közvélekedést, miszerint Franciaország nagyhatalom maradt, csupán Európa új urával, a németekkel kell megállapodnia az új játékszabályokban. Az erős francia nemzeti önértékelés kívül az érzést alátámasztotta az a tény is, hogy a vichyi Franciaország megtarthatta a korábbi francia gyarmatokat.

Az amúgy is feszültségekkel terhes francia–brit viszonyt hosszú időre beárnyékolta a Brit Királyi Flotta akciója, amelynek keretében a francia hadiflottát az Oran melletti Mers el-Kebir-i hadikikötőben elsüllyesztették. Bár ez a lépés brit szempontból érthető és logikus, sőt a francia flotta német kézre kerülését megakadályozandó, elkerülhetetlen is volt, a francia társadalom és különösen a katonák háttámadásként értékelték brit szövetségük részéről.

A britek elleni francia ellenszenv azonban nem hágtá át a józan ész határait. Pétain marsall igyekezett mindent megtenni azért, hogy Franciaország a lehetőségekhez képest távol maradjon a háborútól. A Szovjetunió elleni hadjáratban is mindössze egy nagyjából önkéntesekből álló hadosztály vett részt, nem pedig az állam. A Nagy-Britannia elleni Seelöwe hadműveletből pedig teljesen kimaradt Franciaország, bár ez esetben is komoly belső viták zajlottak, amelyekben mind a háború-, mind a békepártiak hevesen érveltek saját véleményük alátámasztására. Kár, hogy Paxton nem tárgyalja részletesen a gyarmati területeken állomásozó – és így Vichy fennhatósága alá tartozó – francia csapatoknak, valamint az ott élő civileknek a Pétain-rezsimhez fűződő viszonyát.

Az 1940 tavaszától 1944 nyaráig terjedő időszakot a szerző a tradicionális felosztást követve két részben tárgyalja, belső korszakhatárként a német megszállás időpontját fogadva el. Paxton csupán 1942 végétől, tehát a német megszállás kezdetétől beszél kollaborációról (*Collaboration, 1942–1944*), míg az 1940–42 közötti időszakot egyfajta átmenetként értékeli a kényszerű együttműködés és a „valamiféle” önállóság között (*The French Quest for Collaboration*). Ebben az időszakban még beszélhetünk szuverén

francia politikai életéről, de a megszállás és Laval színre lépése után valójában már csak egy „bábország” bábkormányáról lehet szó.

A szerző által körüljárt másik fontos kérdés a Pétain-féle állam társadalompolitikája, amit egyfajta forradalomként definiál (*The National Revolution*). A szabadság, egyenlőség, testvériség hármását felváltotta a család, a munka és a haza eszmei triumvirátusa. Ezt Paxton nem visszalépésként, hanem a francia társadalomban mélyen gyökerező, a katolikus egyházi és egyéb hagyományokra támaszkodó konzervatív eszmerendszer ideiglenes győzelmeként értelmezi. Olvasatában ennek kiépítését a francia társadalom nem sokként élte meg, hiszen jelentős része a háborús vereség okát amúgy is a liberalizmus elburjánzásában látta. A szerző részletesen kifejti Pétainnek az új, a francia hagyományok és a korporációs rendszer házasításán alapuló Franciaországról alkotott elképzeléseit. A marsall egy paternalista állameszmény megvalósításának a híve volt, amelynek fő célkitűzése az oktatás, a munkahely biztosítása, valamint a szociális gondoskodás volt. A szociális juttatásokért cserében az államfő az állampolgároktól abszolút lojalitást és engedelmességet várt el: más szóval azt, hogy nem szólnak bele az állam ügyeibe, és elfogadják annak döntéseit.

Az utolsó fejezetben (*A Balance Sheet: the Legacy of Vichy*) Paxton – különböző szempontok alapján értékelve – átfogó képet nyújt a vichyi Franciaország rendszeréről. Végkövetkeztetési egyáltalán nem elmarasztalóak, de nem is elismerők. Morális alapon egyértelműen elítéli a vichyi Franciaországot, hiszen vitathatatlanul kollaboráns diktatúra volt. Objektivitásra törekvő szakemberként rámutat ugyanakkor, hogy valószínűsíthető: francia szempontból feltehetően ez volt a korabeli alternatívák közül a legkevésbé rossz. A lehetőségek és a mozgáster korlátaival maga a francia átlagember, sőt a francia politikai elit is tisztában volt. Részben ennek tulajdonítható a kollaboráció hallgatólagos elfogadottsága a közvélemény, a politika és az igazságszolgáltatás soraiban, ennek következményeként számos, a vizsgált időszakban miniszterként, államtitkárként szolgált politikussal lehetett találkozni hasonló magas beosztásban az 1950–60-as években.

Összességében elmondható, hogy a könyv egységes egész, a keresztutalások, valamint az egymásra épülő fejezeteken átívelő logikai érvláncolatok miatt az egyes fejezetek önmagukban nem értelmezhetők. A gondos szerkesztői munka hiányára vall, hogy bár a mű stílusa roppant választékos, az indokolatlanul hosszú körmondatok gyakorisága miatt nehezen olvasható a nem angol anyanyelvű olvasó számára. A szerző széles nyelv- és forrásismeretét bizonyítja, hogy nemcsak az angol–amerikai, hanem a francia és a német nyelvű szakirodalom számottevő részét is felhasználta könyvéhez. Növeli a mű értékét, hogy a gazdag könyvészeti anyagon kívül a szerző primer francia levéltári forrásokra támaszkodó alap kutatásai eredményeit is az olvasók elé tárja. Célszerű lett volna viszont a magas színvonalú elemzések értékét az új határokat, demarkációs vonalakat illusztráló térképmelléklettel emelni. A kötet jól összeválogatott, informatív fényképmelléklete telitalálat, elhelyezése azonban nem szerencsés, mivel a könyv közepébe, egy fejezetet mintegy kettévágva szerkesztették be.

Robert O. Paxton olyan témát dolgozott fel figyelemre méltó alapossággal, amellyel talán még maguk az érintettek sem néztek szembe. Széles forrásbázist felvonultatva, tárgyilagosan és árnyaltan járta körül egy puha diktatúra történetét, gondosan ügyelve arra, hogy a modern kori történelem e vitatott fejezetét a második világháború, sőt az egész 20. századi európai történelem vonulatába illessze. Könyvében nem olvashatunk nagy leleplezésekről. Am az olvasó számos, nem túl közismert tényrel gazdagodva jól meggondolt, indokolt problémafelvetésekre kap szakmailag megalapozott válaszokat a vichyi Franciaország, illetve tágabb értelemben a franciák második világháború alatti szerepléséről.

Kovács Tamás